

Levende landskap med et rikt biomangfold

– et hefte om skjøtsel av kulturlandskapet

SABIMA

SAMARBEIDSRÅDET FOR
BIOLOGISK MANGFOLD

Bli en hverdagshelt!

Vakre blomsterenger i et vell av farger, åpne landskap og aktive støler kommer ikke av seg selv. Ofte har de vært drevet i mange hundre år, enkelte over tusen. De siste 150 årene har landbruket endret seg betydelig, og mange typer kulturlandskap står i fare for å bli borte. Jord legges brakk eller driften intensiveres, og med dét forsvinner de gamle kulturlandskapene.

Over 650 arter trues i landet vårt når kulturlandskapet gror igjen eller dyrkes mer intensivt enn før. Visste du at halvparten av alle trua karplanter er avhengige av kulturlandskapet? Med enkle midler og litt innsats kan mye gjøres for å opprettholde disse vakre landskapene, og dermed sikre levestedene til de trua artene. Enten du er bonde med aktiv gårdsdrift, hytteeier i et område som tidligere ble driftet som støl eller hageeier med en veikant i nærheten håper vi du har lyst til å ta vare på naturverdiene rundt deg.

SABIMA er paraplyorganisasjon for de biologiske foreningene i Norge. Vi jobber for å ta vare på alle arter som naturlig forekommer her i landet. En viktig del av dette arbeidet er å ta vare på artene i kulturlandskapet. Vi vil at bevaring av biomangfold i kulturlandskapet skal være del av en lønnsom næring.

Artsrike slåtteenger er viktig for pollinerende insekter som humler.

Skjøtsel – å ta vare på landskapet

Kulturlandskap er landskap formet av mennesker gjennom bruk i tusenvis av år, og som vil endre seg hvis vi slutter å ta vare på dem. De trua artene der er helt avhengige av at menneskene drifter kulturlandskapet. Dette kalles skjøtsel. Ulike former for kulturlandskap trenger ulike skjøtsel.

Pleie av landskapet trenger ikke ta mye tid, så lenge man planlegger og har kunnskap om tidligere skjøtsel i området. Målet med skjøtselen kan være å opprettholde leveområdet for sjeldne plante- og dyrearter eller svært artsrike områder, eller å ta vare på kulturminner og kunnskap om tradisjonelle driftsmetoder. Ofte får man vakre omgivelser på kjøpet.

Husk at hvis mange bidrar litt, vil det samlet sett få stor effekt! Dette heftet er ment som en introduksjon. Du finner utfyllende informasjon på SABIMAs nettsider, sabima.no/kulturlandskap.

Fem starttips før du setter i gang:

- Hvor mye tid kan og vil du bruke på skjøtselen? Det er bedre å skjøtte et mindre område riktig, enn å skjøtte et stort område halvveis.
- Hvordan har området blitt driftet før? Det er viktig å følge tradisjonell drift og de gamle metodene. Hvis et område tidligere har blitt slått, vil ikke alltid de samme plantene overleve ved beite.
- Undersøk når på året det tradisjonelt ble slått, eller hvilke husdyr som beitet, beitepresset og beiteperioden.
- Veikanter og andre småområder kan være vel så viktige for trua arter som store enger – se avsnittet om småbiotoper på side 7.
- Det er viktig å ikke gjødsle tidligere ugjødsle områder. Gjødsel er næringspakker som ikke alle planter tåler, eller kan gjøre at visse planter vinner i konkurransen med andre arter og overtar. Gjødsling kan derfor føre til en helt annen og ofte fattigere flora og insektliv enn det som var der opprinnelig.

Ulike former for skjøtsel

Det kan være aktuelt å supplere et skjøtselstiltak med et annet – en slåtteeng kan kanskje etterbeites? Det er lurt å samle inn mest mulig kunnskap om hvordan området tradisjonelt ble skjøttet, og så følge den praksisen så langt det lar seg gjøre.

Slått

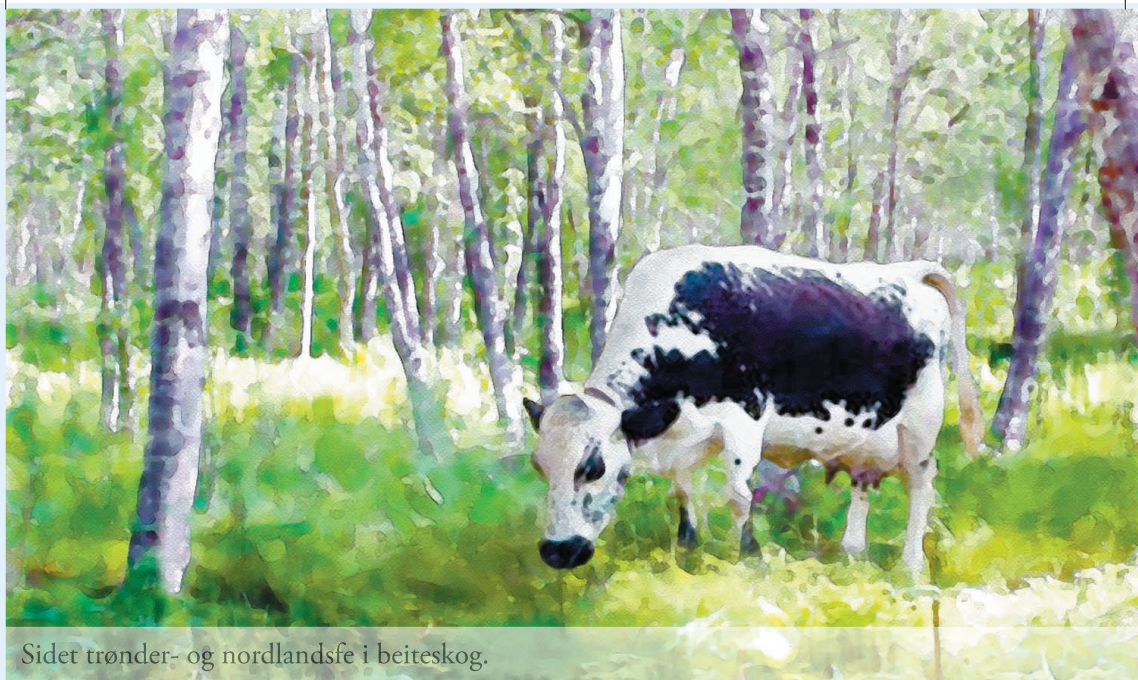
Slåttemarker, lauvenger, slåttemyrer og flommarksenger er eksempler på kulturlandskap som trenger slått for å bevares. Når slåttten bør finne sted, kommer an på klima og høyde over havet, og man bør holde seg til tradisjonelt slåttetidspunkt. Høyet bør hesje- eller bakketørkes et par dager etter slåttten, før det fjernes. Dette gjør at plantenes frø rekker å modne og drysse ned på bakken. Hvis høyet ikke fjernes, vil det virke som gjødsel på enga, og slåttten virker da delvis mot sin hensikt.

Områder med mange arter bør slås hvert år, mens det kan holde å slå fattigere eller tørre områder hvert andre eller hvert tredje år. Dersom det er vanskelig å få slått hele lokaliteten hvert år, kan man slå halvparten og spare neste halvdel til året etter. Tradisjonelle torvtak trenger også skjøtsel. Les mer om torvtak og urbane grønne tak på nettsidene til dette heftet!

Slått gjøres med ljå eller to-hjuls slåmaskin. Det er viktig å bruke lette redskap som ikke pakker jorda tett. Gressklippere og gresstrimmere deler opp plantene så fint at de blir vanskelig å rake sammen. Det kan føre til en gjødslingseffekt, og anbefales derfor ikke.

Orkideen svartkurle finnes bare i Skandinavia, blant annet på godt skjøtta setervoller.

Sidet trønder- og nordlandsfe i beiteskog.

Beite

Beitemarker, hagemarker, beiteskoger og kystlynghei er eksempler på beitelandskaper. I Norge har vi tradisjonelt hatt beitedyrene storfe, hest, sau og geit. Hvis man ikke har dyr selv, kan man forhøre seg med bønder i nærheten om de har dyr som kan gå på beitet ditt. Storfe, hest, sau og geit beiter på ulike måter, og man må ta hensyn til hvilken type dyr som har gått på beitet tidligere. Dette kan du lese mer om på sabima.no/kulturlandskap.

Man må passe på at antallet dyr er riktig for beiteressursene i området, sånn at man unngår overbeite og underbeite. Du må sørge for at området er godt gjerdet inn, og at dyrene har tilgang på friskt vann og mineralstein.

Ulike raser av husdyrartene vil påvirke beitet ulikt. For eksempel beiter gamle saueraser mer som geiter ved at de tar mer forvedete vekster, lauv og lyng enn det nyere saueraser gjør.

Beite kan med fordel suppleres med rydding av trær som ikke beites.

Tråkket og tyngden på de ulike rasene er viktig å ta hensyn til. Ei dølaku veide gjennomsnittlig 350 kg på begynnelsen av 1900-tallet, mens ei typisk NRF-ku veier nå rundt 550 kg, og det påvirker området de beiter i.

Hogst og lauving

Trær og busker i høstingsskog, hagemark, beiteskog og fjellbjørkeskog kan trenge restaurering og spesiell skjøtsel i tillegg til beite av bakkevegetasjonen. Dersom beite har opphørt, vil området begynne å gro igjen med busker og etter hvert trær. Rydding av trær og busker er derfor et viktig tiltak, men er avhengig av at man følger opp med annen skjøtsel som beite eller slått i etterkant. Gjøres ikke dette, vil det ofte skyte opp en uhåndterlig krattskog fra stubbene.

Når man rydder trær, må man fjerne de felte trærne for å hindre at de brytes ned og tilfører jorda store mengder næring. Det samme gjelder røtter som står igjen. De vil råtne og gjødsle jorda omkring og kan føre til at nitrogenkrevende arter som bringebær og brennesle vokser opp. Disse kan fortrenge de naturlige artene. Det kan være lurt å fordele hogsten over flere år for å minimere effekten av gjødslinga.

Særlig or, osp og syrin spres ved rotskudd. Ringbarking gjør at treet dør uten å spre rotskudd, og er bedre enn å hogge ned hovedstammen. Ringbarking er lettest om våren. Fjern all bark i en cirka 5 cm bred ring nedenfor de laveste greinene. Da hindres energitransporten fra bladene til røttene. Etter et par år dør røttene. Når hele treet er dødt, må det fjernes.

Ved å tynne ut områder og fjerne de nederste greinene på trærne, slippes mer lys ned på bakken for gress og urter.

Å "styve" er å skjære av greinene på treet med fem til åtte års mellomrom. I gamle dager ble det gjort for å ha nok fôr til vinteren. Ask, lind, alm, rogn og bjørk er de vanligste styvingstrærne. Styving gjør at stammen blir kortere og tykkere, og treet får leve lenge uten å bli hogd. Det skaper skoger med gamle trær, som er viktig for mange trelevende arter, og kan skape et rikt biologisk mangfold. Se illustrasjon til høyre.

Styva trær kan bli svært gamle

Noen stammer og stubber kan ligge igjen som bosted for sopp og insekter som bor i død ved. Disse bidrar også til et rikt biomangfold i området.

Det er ikke størrelsen det kommer an på

Et område trenger ikke å være stort for å være viktig for biologisk mangfold. Blomsterrike veikanter er en av de biotopene hvor flest rødlista humler har

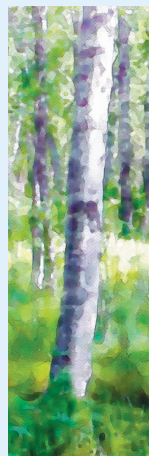
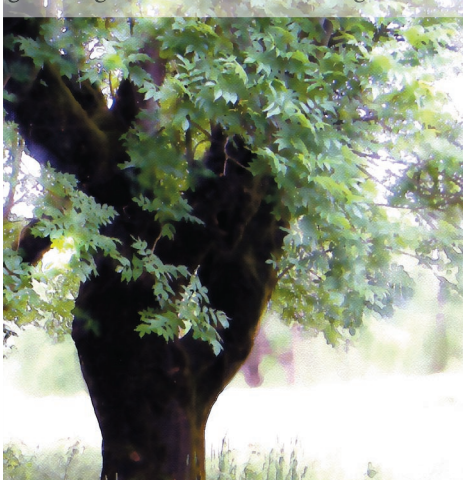
blitt funnet de siste årene. Her lever det også mange andre insekter, i tillegg til at det kan være leveområde for mange ulike planter. For å legge forholdene best mulig til rette for flest mulig arter i veikanter, må man unngå sprøyting og gjødsling. Slått annethvert år hindrer for tett buskvegetasjon. Man bør slå 25 cm over bakken for å sikre insektene gjemmesteder og mat. Det som slås, må fjernes for å unngå gjødsling.

Andre eksempler på småbiotoper er åkerholmer, engholmer, grøfter, kanter rundt dammer og tun. Også for disse områdene gjelder det å følge tradisjonell skjøtsel. Det er særlig viktig å ikke gjødsle dersom det ikke har vært gjort før, og å hindre at gjødsel spres inn fra tilstøtende fulldyrka

mark. Rensking av grøfter bør skje på seinsommeren, og kan gjerne spres over flere år. Dersom området har vært brukt til slått, bør man slå langs grøfta annethvert år.

Småbiotoper kan være viktige «overlevelsesøyer» for mange trua arter. Det er altså ikke størrelsen det kommer an på – du kan bidra til å opprettholde artsmangfoldet også ved skjøtsel av små områder. Med få timers innsats kan du få et artsrikt og vakkert område rundt deg samtidig som du er med på å hindre utryddelse av mange trua planter, dyr og sopp!

gamle og være levested for mange arter.

Humler, fargerike blomster og det åpne kulturlandskapet er avhengig av skjøtsel. Alle kan hjelpe til med å pleie landskapet slik at insekter får nok mat, planter muligheter til å blomstre og kulturlandskapet opprettholdes. Det er et viktig samspill mellom pollinerende insekter og blomster.

I dette heftet presenterer vi ulike former for skjøtsel av veikanter, trær, slåttemark og beiteområder. Heftet er en introduksjon til disse artsrike landskapene.

Mer informasjon finner du på sabima.no/kulturlandskap.

SABIMA

*SAMARBEIDSRÅDET FOR
BIOLOGISK MANGFOLD*

Heftet er utarbeidet med støtte fra Landbruks- og matdepartementet

Tekst: Anna Blix og Silje Rekdal

Illustrasjoner: Julius Vidarssønn Langhoff

Sats: Christian Steel

www.sabima.no